

Helgeandskyrkan

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

MAX LASERNA 2015-09-30

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Helgeandskyrkan

Helgeands församling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Lunds socken, Lund, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Helgeandskyrkan uppfördes som en del i bostadsområdet Klostergården som byggdes mellan 1963 och 1968. Stadsdelen Klostergården ligger sydväst om Lunds stadskärna. Områdets triangulära form kommer sig av de två järnvägarna från Malmö och Trelleborg som tidigare sammanstrålade i Lund. I söder avgränsas området av Höje å och av sjukhusområdet Sankt Lars som började byggas på 1870-talet.

Området kallades förr för Dynesvången och hörde tidigare till den lilla byn Lilla Råby som låg strax sydöst om stadskärnan. Efter reformationen tillföll marken kronan som ombildade priorgården till Sankt Peters säteri, vilken flyttades ut och därefter fick namnet Klostergården som senare gav namn till stadsdelen.

Flygbild över Klostergården tagen från söder, 2014. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Marken tillhörde till stora delar Hospitalsgården och Sankt Peters säteri, men fördelades vid storskiftet 1785 så att den norra delen tillföll Sankt Peters säteri och den södra Hospitalsgården. Jorden förvaltades av en prior vid priorgården norr om Klosterkyrkan.

I början av 1900-talet utgjordes området av åkrar och slättbygd. Under 1940-talet började villaområden växa fram i anslutande områden, och på 1950-talet anlades idrotts- och fritidsanläggning inom själva klostergårdsområdet. På 1960-talet fick den ursprungliga klostergården lämna plats för det storskaliga bostadsprojekt som radikalt kom att omforma klostergårdsområdet. Av den forna klostergården återstår idag enbart några trädplanteringar.

Bostadsområdet Klostergården började planeras i början av 1960-talet och byggdes 1963–1968. Området planerades efter samma principer som miljonprogrammet som formulerades i mitten av 1960-talet. Arkitekturen var till stor del produktionsanpassad och området är tydligt funktionsseparerat med centrumanläggning och omgärdande ringväg kring de bilfria gårdarna. Bostadshusen ritades till ena hälften av HSB och till andra hälften av Lunds Byggmästargille. För landskapsarkitekturen, som var en viktig del av områdesgestaltningen, stod bland annat Robert Montan, Per Friberg och Sven Hermelin. För de allmännyttiga byggnaderna som förlades längs den norra delen av ringvägen svarade Sten Samuelssons och Fritz Jaeneckes arkitektkontor som även ritade Helgeandskyrkan.

Kyrkan med sin kampanil samt församlingshemmet placerades längst norrut, mot Nordanväg. På andra sidan det tegelbelagda kyrktorget ligger det lilla köpcentret som är planerat kring ett affärstorg. Biblioteket och förskolan är förlagda vid kyrktorgets västra sida.

Kyrkobyggnaden

Efter en hel del debatt och flera turer kring den nya kyrkans radikala gestaltning påbörjades bygget av Helgeandskyrkan den 23 november 1966. När den kubiskt modernistiska kyrkobyggnaden invigdes på pingstdagen 1968 var det, bortsett från frikyrkorna och krematoriekapellet, den första kyrkobyggnad som uppförts i staden sedan Allhelgonakyrkan byggdes i början av 1890-talet. Namnet Helgeandskyrkan hämtades från den medeltida Helgeandskyrkan som låg strax innanför den södra stadsvallen och som revs 1834. Helgeandshus var under medeltiden en form av sjukvårdsinrättningar eller fattigstugor som fanns i de flesta europeiska städer.

Kyrkan ritades av arkitekterna Sten Samuelson och Robert Larsson vid Jaenecke och Samuelson arkitektkontor. Samuelson, som var ansvarig arkitekt för kyrkbygget, fick sin utbildning vid Kungliga tekniska högskolan i Stockholm 1945–50. Året efter att han tagit sin arkitektexamen träffade han den 23 år äldre arkitekten Fritz Jaenecke. Tillsammans kom Samuelson och Jaenecke att bilda ett av de mest framgångsrika arkitektkontoren i södra Sverige under 1900-talets andra hälft. De blev bland annat inbjudna att som enda svenska arkitektkontor delta i den internationella bostads-

Den nybyggda Helgeandskyrkan med klostergårdsområdet i bakgrunden. Foto: R. Jaeger, 1968.

och arkitekturutställningen *Interbau – 1957*. Vid utställningen medverkade några av 1900-talets mest välkända arkitekter som Le Corbusier, Walter Gropius, Arne Jacobsen och Alvar Aalto. De två senare kom att bli Samuelsons vänner livet ut.

Samma år som kontoret fick uppdraget att rita Helgeandskyrkan tillträdde Sten Samuelson sin professur vid den då nystartade arkitektutbildningen vid Lunds tekniska högskola (LTH). 1970 gick de båda arkitekterna skilda vägar och Samuelson tog över Lundakontoret som bytte namn till Samuelson arkitektkontor AB. Professuren vid LTH innehade han fram till 1983 då han flyttade till Schweiz. 1991 öppnade han kontoret Sten Samuelson Associates Architects där han var verksam fram till sin död 2002. Sten Samuelsson var en ovanligt produktiv arkitekt. Bland hans verk återfinns bland annat Matteuskyrkan i Malmö, Helsingborgs lasarett, Malmö konserthus och Nya Ullevi i Göteborg.

Helgeandskyrkan uppfördes med en fristående kampanil, kubisk kyrkobyggnad och ett lägre församlingshem vid det teglade kyrktorgets östra sida. Kampanilen fungerar både som en symbol för kyrkan och som en entréport till området. Kyrkan murades liksom alla andra byggnader kring torget i hårdbränt helsingborgstegel med rödbrun kulör. Teglet användes konsekvent för alla byggnader kring torget. Arkitektens tanke var att hålla samman centrumanläggningen till en enhet för att de olika funktionerna inte skulle medföra ett splittrat intryck.

1972 installerades läktarorgeln som tillverkats av Mårtenssons orgelfabrik i Lund.

1989 övergavs Hävdaryggens kapell som ritats av Sten Samuelsson några år innan han fick uppdraget att rita Helgeandskyrkan och låg i en källare i Järnåkraområdet. Altarbordet från kapellet flyttades då över till Helgeandskyrkan och sitter sedan dess inmurat i den norra kyrkväggen i kyrksalens främre del.

1990 förklarades Helgeandskyrkan för kyrkligt kulturminne enligt kulturminneslagen (nuvarande kulturmiljölagen). Riksantikvarieämbetet bedömde att Helgeandskyrkan redan då hade så pass höga kulturhistoriska värden att den upptogs bland de 80 kyrkobyggnader av 520, uppförda efter utgången av 1939, som skulle åtnjuta detta skydd.

1992–93 genomfördes en del förändringar i kyrkorummet. En glasvägg monterades mellan vapenhuset och kyrkorummet, och ett antal bänkrader togs bort för att göra plats för nya körbänkar. Församlingshemmet totalrenoverades efter en fuktskada och byggdes även till västerut mot kyrktorget. Vidare förverkligades arkitektens ursprungliga idé om en vattenspegel på torget.

Exteriör

Helgeandskyrkan är den dominerande byggnaden i klostergårdens centrum och bildar fond mot staden. Från den norra delen av ringleden passerar man igenom kampanilens öppna nedre del. Arkitektens tanke var att genom detta grepp skapa en känsla av en skyddande borg. Den kubiska och slutna kyrkobyggnaden ligger strax öster om kampanilen.

Kyrkobyggnaden är uppförd på en grund av gjutna betongplattor med murar av handslaget helsingborgstegel. Närmast marken markeras sockeln av ett rullskift, det vill säga ett skift med stående tegel med löpsidan utåt. Övriga fasadytor är murade i blockförband med tryckta fogar, vilket innebär att fogarna tryckts in en bit mellan stenarna (drygt 2 centimeter). För att för att ytorna skulle få ett så kraftfullt och enkelt uttryck som möjligt tillät inte arkitekten att murarna korrigerade eventuella misstag under arbetet. Två väldiga betongbalkar som ligger över kyrkans tak ligger nedsjunkna till hälften i den östra delen av den södra och den norra muren.

Kyrkorummet fotograferat 1968. Vid denna tid användes fortfarande knäfallen. Foto: R. Jaeger.

Kyrkobyggnadens enkla och strama gestaltning har gjort att kritiska röster liknat den vid ett kraftverk. Kyrkans västra fasad mot kampanilen saknar fönster eller annan utsmyckning. Den norra fasaden döljs bakom en trädplantering. Mitt i fasaden finns dock ett högt, mycket smalt fönster och i dess övre parti syns de båda stora betongbalkarna sticka ut ur muren. Sammanlänkningen med församlingshemmet sker i den östra fasaden som likt den västra är osmyckad. Den sparsamma dekoration som kyrkan trots allt försetts med har placerats på den södra fasaden mot torget. På fasadens nedre del hänger en predikstol i gjuten betong med tillhörande trappa. Till vänster om predikstolen finns sydfasadens enda fönster. Längre upp hänger ett klockspel bestående av 20 små klockor tillverkade av Ystads klockgjuteri. I den västra delen av fasaden finns en vertikal indragning i

Konstverket över den södra entréporten av Robert Nilsson symboliserar den fornkylkliga symbolen för andens duva.

Kyrkplatsen framför kyrkans södra sida. Predikstolen i betong var arkitektens idé. Bänkarna utmed kyrkans fasad, markbelägningen, vattenspelet och den nya entrén som syns bakom det nyplanterade trädet anlades 2015.

muren i vilken kyrkans entré är placerad. Ovanför den bronsbeklädda kyrkporten som är indragen ytterligare en halvmeter finns en överliggare i hamrad betong. Strax över denna finns ett inmurat konstverk i terrakotta av konstnären Robert Nilsson. Konstverket symboliserar den fornkyrkliga symbolen för andens duva (se bild på föregående sida).

Kampanilen har fyra våningar med en stomme gjuten i betong. Den östra och den västra väggskivan är klädda med samma rödbruna tegel som kyrkan. Mellan väggskivorna är kampanilen klädd med glest placerade kopparlameller. Vid invigningen 1968 gav biskop Martin Lindström kampanilens klockorna namn efter strofer i J. O. Wallins psalm nr 365: Sanningens Ande, Kraftens Ande och Glädjens Ande.

Interiör

Kyrkorummet nås genom entréporten mot kyrkorget i söder. Vapenhuset är placerat under orgelläktaren och skiljs från kyrkorummet genom en vägg av stående träribbor med glas. Tre kvadratiska väggarmaturer lyser upp utrymmet. Till vänster innanför porten finns en dörr som leder in till WC, städutrymmen samt trappan till orgelläktaren. På väggen motsatt kyrkporten finns en träskulptur föreställande ”Den goda herden”.

När Sten Samuelson gestaltade kyrkorummet lät han sig inspireras av en stark upplevelse som han erfor tillsammans med en präst från Lutherska Världsförbundet i Jerusalem. Skakad av hatet och kriget i landet steg Samuelson och prästen in för att be i den grotta som jungfru Maria gömde sig i för soldaterna under tre dagar efter Kristi födelse. Han beskriver grottan som ”skyddet, borgen mot världens ondskas”. I grottans övre del fanns en öppning som försåg rummet med en strimma ljus, och ”ljuset från den lilla öppningen var underbart”. Kyrkorummet i Helgeand är format som en sluten kub och det är lätt att förstå arkitektens ambition att skapa en borg, ett slags skydd för omvärlden. De massiva tegelmurarna i varmt rödbruna toner saknar i stort sett fönster. Det huvudsakliga dagsljusintaget kommer från en rund ljusbrunn

Kyrkorummet sett åt öster.

Dopkapellet under läktaren i kyrkorummets nordvästra hörn. Dopfunten, som är placerad framför det 12 meter höga "dopets fönster", formgavs av Oscar Reutersvärd.

i taket ovanför altaret, vilket skapar en närmast mystisk atmosfär. Väggarna i ljusbrunnen, som kallas "Himlabrunnen", har klätts med bladguld som sprider ett varmt ljus över koret och det nära 10 ton tunga marmoraltaret. När dagsljuset inte längre skiner ner genom brunnen tänds 12 lampor som finns placerade i dess övre del.

Golvet är belagt med saltad halvglaserad klinker som specialtillverkats av Höganäs. Kyrkorummet har öppen bänkinredning av bok. Längst fram, framför det södra bänkkvarteret, står predikstolen i rött tegel. Predikstolen markeras i rummet genom ljuset från det kvadratiska "Ordets fönster", den enda ljusöppningen i den södra väggmuren. Framför det norra bänkkvarteret står körbänkar och en svart flygel. Koret ligger tre trappsteg högre än det övriga kyrkorummets golvnivå. Altaret är placerat framför altartavlan som utgörs av en bred väggskiva i samma slags tegel som övriga väggar. Mitt på väggen hänger den stora altarutsmäckningen av kupiga kopparplattor som formgivits av Robert Nilsson.

Orgelläktaren täcker hela den västra väggen. Läktarbarriären har en enkel utformning av slätgjuten betong. Orgeln är placerad på läktarens södra del. Den nordvästra delen av utrymmet under orgelläktaren fungerade ursprungligen som dopkapell, och kallas för Mariakapellet. Dopkapellet gjordes senare om till barnhörna. Mellan barnhörnan och det norra bänkkvarteret står dopfunten i råhuggen hörsandsten som formgivits av Oscar Reutersvärd. Dopfunten lysas upp av det mycket smala men över 12 meter höga "Dopets fönster". På väggen till höger om fönstret finns en Mariaskulptur och till vänster sidoaltaret som tillkom kyrkan 1989 då Hävdaryggens kapell övergavs.

Inredning och inventarier

Altaret ritades av Sten Samuelsson och tillverkades i Italien i Carraramarmor. Det är hugget ur ett enda block och väger närmare 10 ton.

Den evighetssymboliserande *altarutsmäckningen* formgavs av konstnären Robert Nilsson och består av fem i varandra liggande kopparskålar. Över dem sträcker sig ett silverband som bildar ett kors.

Bänkinredningen består av öppna kvarter i vitbok, ritade av Sten Samuelson. Gavlarna har rektangulär form med ljusbärare på sidan.

Predikstolen med ljudtak i betong som är placerad på den södra fasaden utomhus är till för friluftsgudstjänster. Ljudtaket och trappstegen skjuter ut som skivor ur den murade tegelväggen, vilket ger dem ett lätt intryck trots det massiva och tunga materialet. Korgen har kvadratisk bottenplatta och sidorna är täckta av betongskivor.

Predikstolen inomhus som är placerad framför "Ordets fönster" vid den södra väggen är murad i rödbrunt tegel. Liksom den utvändiga predikstolen har den en kvadratisk planform. Den svängda trappan är murad i tre steg med löpstenarna uppåt.

Altare, altarutsmäckning och processionskrucifix.

Piscinan var en gåva till församlingen från kyrkans arkitekt.

Dopfunten är tillverkad i råhuggen hörsandsten och formgavs av konstnären och professorn Oscar Reutersvärd. Foten och cuppan har kubiska former. Cuppan har en cirkulär och grund urholkning för dopvattnet.

Orgeln tillkom kyrkan 1972 och tillverkades av Mårtenssons orgelfabrik i Lund, i nära samarbete med kyrkans dåvarande organist Bedrich Janacek. Orgelverket har 20 stämmor fördelade på 2 manualer och pedal. Piporna är synliga i dess övre del. Spelbordet är förlagt framför den västra delen. De så kallade ”spanska trumpeterna” som sticker ut horisontalt över spelbordet ger orgeln dess särskilda karaktär. Den tvådelade fasaden som ritades 1970 av Sten Samuelsson och Gunnar Grönlund är formad så att den bildar en 90-gradig triangel.

I kampanilen hänger tre *kyrkklockor* från 1968. Kyrkklockorna formgavs av konstnären Gunnar Nordin i Malmö och göts av Ohlssons klockgjuteri i Ystad. Klockorna namngavs efter inledningarna till de tre stroferna i J. O. Wallins psalm nr 365: Sanningens Ande, Kraftens Ande och Glädjens Ande.

Längst ner på kampanilen finns tre *bronsstavlor* med strofer och symbolbilder ur psalmen som namngivit klockorna. Bronsplattorna är liksom klockorna formgivna av Gunnar Nordin.

Kyrkotomten

Kyrkan har ingen kyrkogård, men ett kyrktorg som ursprungligen var tänkt för friluftsgudstjänster. Kyrktorget sträcker sig mot centrumanläggningen i söder och är belagt med tegel i två nivåer. En trappavsats med som mest nio trappsteg leder ner från kyrkplatsen mot det arkitekten kallade ”kyrkbacken”, nämligen den svagt sluttande gångvägen ned till det lilla köpcentret, vilken var tänkt att utgöra anläggningens centralpunkt. Mitt på torget fanns tidigare en vattenspegel som installerades 1993 och fyra lampposter är placerade i en kvadrat samt ett antal pollare som markerade trappavsatsen på kyrktorget. 2015 lades kyrktorget om med nytt marktegel och en bänk monterades mot kyrkans södra fasad. Ett vattenspel i fyra nivåer ersatte vattenspegeln och en oval plantering anlades framför församlingshemmet samt ett träd och en två sittbänkar.

Byggnader på kyrkotomten

Församlingshemmet som uppfördes i samband med kyrkan ligger längs kyrktorgets östra sida och är sammanbyggt med kyrkobyggnaden. Längs fasaderna löper fönsterband som sträcker sig nästan hela vägen ner till marken. Arkitekten använde sig av de stora glasade partierna i församlingshemmet för att kontrastera mot kyrkobyggnadens slutna, borglika karaktär.

Kulturhistorisk karaktärisering för Helgeandskyrkans kyrkoanläggning

Helgeandskyrkan uppfördes under den mest intensiva byggnadsepoken i vårt lands historia, i slutet av de så kallade rekordåren. Den snabbt växande befolkningen skapade ett rungande behov efter bostäder samtidigt som man ville höja boendestandarden. Den socialdemokratiska regeringen antog 1965 det så kallade Miljonprogrammet, en miljon bostäder skulle byggas på tio år. Runt de större städerna planerades förstäder efter modernistiskt mönster, med separerade trafik- och boendemiljöer, servicecentren med affärer, skola m.m. Vid i stort sett varje centrumanläggning byggdes även en kyrka, vilket innebar att 1960-talet kom att bli den mest omfattande kyrkobyggnadsepoken i landet sedan missionstiden.

Klostergården började planeras redan innan miljonprogrammet antogs men anlades efter samma stadsplanemässiga ideal. Området karaktäriseras av en blandning av lamell- och skivhus i mellan tre och åtta våningar. Till skillnad från många andra miljonprogramsområden i Sverige, där den planerade landskapsarkitekturen sällan kom till stånd, genomfördes även detta vid bygget av Klostergården. Bakom utformningen stod välkända landskapsarkitekter som Per Friberg, Robert Montan och Sven Hermelin. Området både gestaltades och byggdes med höga ambitioner avseende arkitektonisk och stadsplanemässig kvalitet. Den höga kvaliteten och de relativt välhållna miljöerna gör Klostergården till ett mycket intressant bostadsområde från sin tid, sett såväl i ett regionalt som i ett nationellt perspektiv.

Placerad på avstånd från de höga skivhusen i bostadsområdet är Helgeandskyrkan och dess kampanil är de tydligt dominerande byggnaderna vid Klostergårdens centrum. Platsen har ett väl sammanhållet uttryck med hög arkitektonisk kvalitet. Detta gestaltas bland annat genom spelet mellan de låga kringliggande byggnaderna och den högre kyrkan och kampanilen, mellan slutenhet och öppenhet i fasader och rumsliga samband samt det konsekventa användandet av tegel för såväl byggnader som markbeläggning. Den säregna skulpturala formen, som bortsett från den fristående kampanilen saknar för kyrkor karaktäristiska attribut, visar på hur 1960-talets kyrkobyggnade bröt mot de traditionella kyrkoplanerna med torn, långhus och kor.

De stora förändringarna i kyrkoarkitekturen kring 1960-talet grundades sig i den experimentlusta som såväl teologerna och församlingarna som arkitekterna arbetade med under tidsperioden. I Helgeandskyrkan gestaltas den nya tidens liturgiska idéer bland annat genom den predikstol som finns monterad för friluftsgudstjänster på kyrkans sydfasad mot torget. Predikstolen var arkitektens idé och fungerar främst som arkitektonisk detalj, även om den brukats vid särskilda tillfällen, senast vid invigningen av det nyrestaurerade kyrktorget.

Den bronsbeklädda kyrkporten, krönt av den fornkristna symbolen för andens duva, leder in i det tidstypiskt låga vapenhuset, vilket understryker rymden i det försiktigt upplysta kyrkorummet. Arkitekturen har ett kraftfullt men stillsamt uttryck. Det oputsade rödbruna teglet som använts till både väggytor och predikstol gör Helgeands-

kyrkan till ett välarbetat exempel på den materialromantiska arkitektur som rådde i Sverige under 1960- och 70-talen. Tillsammans med golvet specialtillverkade klinker skapas en enhetlighet och helgjuten interiör, vars arkitektoniska uttryck förstärks av kyrkorummets tidstypiskt sparsamma dekoration. Det nära 10 ton tunga blockaltaret i carraramarmor och Robert Nilssons evighetssymboliserande altardekorationen av koppar lysas upp av det guldkimrande ljuset från ”Himlabrunnen” och är kyrkorummets centralpunkt.

Trots att kyrkans arkitektur både var radikal och modern när den ritades i mitten av 1960-talet finns flera likheter med de medeltida kyrkobyggnaderna, där namnet Helgeand bara är en. Dopfunten som formgavs av Oskar Reutersvärd placerades i ett eget kapell, kallat Mariakapellet, längst ner i kyrkan efter medeltida mönster. Reutersvärd var arkitektens konsthistoriska rådgivare, vilket kan ha bidragit till de tydliga medeltida referenserna. Tanken med att placera dopfunten i väster vid kyrkans ingång var under medeltiden att de odöpta skulle döpas i samma stund som de steg in i gudstjänst-rummet. Att placera dopfunten framme i koret blev vanligt först efter reformationen. Den sparsamma ljusföringen ger också den en känsla av hur de medeltida kyrkorna tedde sig, där fönstren var få och små. Piscinan som dopvattnet hålls ut i var en gåva från Sten Samuelsson till kyrkan och bär även den på ett stycke fornkristen historia.

Helgeandskyrkan utpekades 1990 av Riksantikvarieämbetet som en av de 80 kyrkor utav totalt 520 som uppförts efter utgången av 1939, vilka skulle omfattas av kulturminneslagens skydd för kyrkliga kulturminnen (nuvarande kulturmiljölagen). Kyrkor som uppförts före utgången av 1939 omfattas automatiskt av lagen. Motiveringen var dess sällsynt höga arkitektoniska värde. I en intervju med Sten Samuelssons arkitektkollega Robert Larsson 2005 säger Larsson att hans uppfattning var att Helgeandskyrkan var det verk i Lund som Sten Samuelsson var mest nöjd med. Trots att somliga uttryckt sitt ogillande över dess radikala modernistiska formspråk uppskattar klostergårdsborna sin ”kyrkoborg”, vilken används flitigt för olika former av verksamheter och förrättningar.

Rekommendationer

- Kyrkobyggnaden med dess kampanil är den mest dominerande byggnaden i Klostergården och utgör ur ett arkitektoniskt perspektiv ett av stiftets främsta exempel på kyrkobyggnader byggda i anslutning till miljonprogrammet. Det är angeläget att kyrkan är uppmärksam på förändringar i närmiljön som kan komma att påverka kulturmiljön negativt.
- Kyrkorummets gestaltning bygger på arkitektens rena former med få dekorativa element. För att bevara den arkitektoniska skärpan och arkitektens ursprungliga idé är det viktigt att försiktighet vidtas vid införandet av nya inventarier i kyrkorummet.
- Altardekorationen av konstnären Robert Nilsson och dopfunten av Oskar Reutersvärd håller mycket hög konstnärlig kvalitet och bör värnas.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Ahlberg, B, Queckfeldt, E & Übelacker, W: *Helgeandskyrkan: Helgeands församling i Lund – framväxt och utveckling*, Arcus förlag, Halmstad 2008.

Bergkvist m.fl.: *Modernismens tegelfasader*, Arkus, Ödeshög 2011.

Blom, K-A: *Andrum – kyrkor och kyrkogårdar i Lund*, Svenska kyrkan i Lund, Lund 2004

Dahlberg, M (red.): *Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria*, Riksantikvarieämbetet 2008.

Dahlberg, M (red.): *Skåne – Landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, opublicerad.

Hansson, P, Rabow, A: *Klostergården i Lund*. Kulturmiljöanalys, 2005/2006. 2006:14. Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Malmöhus län. 2006.

Magnusson Staaf, B: *PM om Klostergården och dess antikvariska värden*: <http://www.klostergardens-byalag.se/doc/Klostergarden-antikvariskt.html>

Hård af Segerstad, U: *Nya kyrkor i Skandinavien*, Stockholm 1962

Wahlgren, B, m.fl.: *Underhållsplan Helgeandskyrkan*, Lund (2010-11-08), NIRAS Sweden AB, Malmö.

Tidskriften Tegel, 2/79

Historiska kartor:

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/searchresult.html?archive=GEOIN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6172882&xMin=384961&yMax=6173882&xMax=385961>, hämtad 2015-08-26

Fornsök:

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?utm_source=fornsok&utm_medium=block&utm_campaign=ux-test, hämtad 2015-08-26

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2015-09-24

Fältinventering: Max Laserna

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Max Laserna, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Foto (där inte annat anges): Max Laserna

Rapportsammanställning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2015-09-30